

Program Interreg V-A Slovenija – Hrvaška 2014–2020

STAR

Starost brez meja / Starost bez granica

Okrepitev partnerstva in razvoj novih oblik ter nadgradnja obstoječih modelov in programov deinstitucionalizacije dolgotrajne oskrbe za povečanje vključenosti in opolnomočenja starejših oseb ter njihovega čim daljšega samostojnega življenja v domačem okolju.

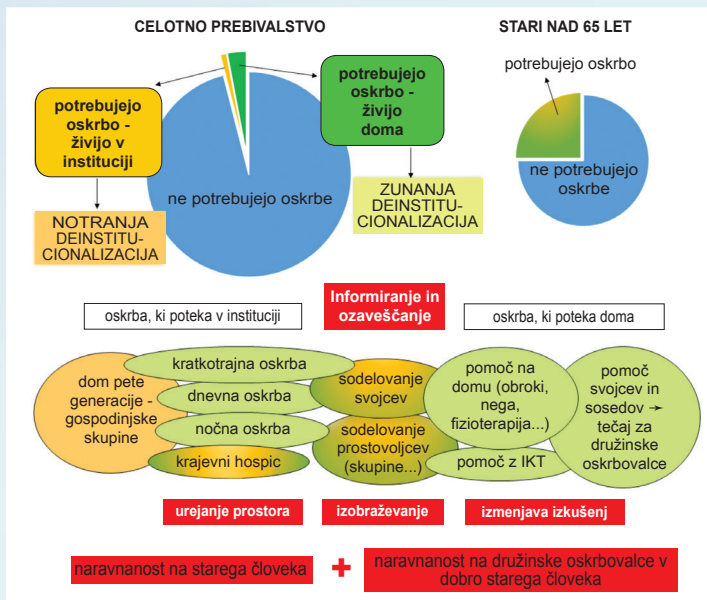
VSEBINA:

Uvod.....	3
O projektu	6
Dnevni center v Občini Hrpelje-Kozina	7
Gospodinjska skupnost Lavanda	9
Izobraževanje strokovnega osebja domov za starejše osebe	10
Izobraževanje družinskih oskrbovalcev	11
Izobraževanje prostovoljcev, voditeljev skupin za preprečevanje padcev v starosti	13
Izobraževanje organizatorjev krajevne mreže programov za kakovostno staranje	15
Čezmejna izmenjava izkušenj in metod dela	16
Zaključek	17

Demografska kriza je eden najbolj perečih problemov našega časa. Dejstvo je, da za Evropo in preostali svet velja, da se manjša delež mladih in odraslih, večja pa se delež starejših ljudi. Delež starih, bolnih in onemoglih ljudi se bo v prihodnjih desetletjih podvojil. Postavlja se vprašanje, kako v takšnih razmerah poskrbeti za dostojanstveno, kakovostno staranje vseh ljudi.

V tradicionalni kmečko-obrtniško-stanovski družbi je starim ljudem nudila gmotno varnost njihova družina in deloma krajevna soseska ter sorodstvena mreža. V izjemnih primerih, ko so krvne in krajevne socialne mreže odpovedale, je blažila stisko starih ljudi solidarnost v širši skupnosti, zlasti dobrodelnost verskih skupnosti, na primer z razdeljevanjem hrane in ubožnicami. Industrijska družba 20. stoletja je gmotno varnost starih ljudi socializirala. Tudi pri oskrbi je, podobno kakor na drugih socialnih področjih, prišlo do **institucionalizacije**. To je družbeni proces, v katerem dejavnosti, ki so ljudem potrebne za življenje in sožitje, prehajajo v vedno bolj formalno, z normami določeno organizacijsko obliko ustanov ali institucij, zadovoljevanje teh potreb v skupnosti pa slabi. Po vsej Evropi in razvitem svetu so bili domovi v tem času t. i. domovi druge in tretje generacije, ki so se v arhitekturi in konceptu dela zgledovali po bolnišnici in hotelu. Njihova razvojna prednost je bila kakovostna strokovna obravnava, notranja nevarnost pa težnja po veliki institucionaliziranosti življenja oskrbovancev; to pomeni, da izgubljajo svobodo pobude, odločanja in ustvarjalnega ravnanja. V zadnji tretjini 20. stoletja so v širšo zavest začele prihajati negativne posledice institucionaliziranosti za osebe, ki so prebivale v ustanovah (marginalizacija, stagniranje itn.). Tako se je v 70. letih 20. stoletja pojavljala **deinstitucionalizacija** na različnih strokovnih področjih. To je družbeni proces, prek katerega se preveč institucionalizirane življenjske dejavnosti organizacijsko in doživlajsko vračajo v življenje in sožitje celotne krajevne ali druge človeške skupnosti.

Poznamo dve obliki deinstitucionalizacije dolgotrajne oskrbe: notranjo, ki zajema oskrbovalne ustanove same (npr. dom za stare ljudi), in zunanjo, ki vključuje celotno krajevno skupnost. Pri notranji deinstitucionalizaciji institucije postajajo ljudem bolj prijazne, programi zunanje deinstitucionalizacije pa krepijo krajevno skupnost, da oskrbuje in omogoča starostnikom, da čim dlje časa prebivajo doma oz. v svojem okolju. Razvite družbe sledijo načelu, da mora delovati v kraju vsaj deset programov v korist oskrbovanja na domu na en institucionalni program.

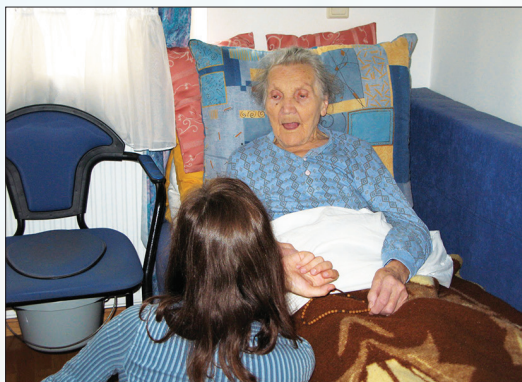

Slika 1. Sodobna celovita deinstitutionalizirana dolgotrajna oskrba – notranja in zunanja

Stanje prikazuje zgornja Slika 1.

- Velik del starih ljudi nad 65 let (okoli 75 %) je še sorazmerno zdravih in aktivnih in ne potrebujejo oskrbe, preostali pa postajajo vse manj samostojni in sposobni skrbeti sami zase (tortni diagram desno). Manjši del starostno onemoglih, kronično bolnih in invalidnih ljudi potrebuje dolgotrajno oskrbo; v celotni populaciji je takih zdaj okoli 4 % – 1 % jih oskrbujejo ustanove, 3 % pa doma družinski oskrbovalci (tortni diagram levo).

- Zunanja deinstitutionalizacija prinaša možnosti, da lahko ljudje na starost živijo in so oskrbovani doma do konca življenja ali čim dlje. Raziskave kažejo, da si to želi večina ljudi, kar je zanje v resnici velikokrat najboljše, za državo pa najceneje. To se dosega z informiranjem in ozaveščanjem celotnega prebivalstva, s prilagajanjem njihovih stanovanj za življenje v starosti (nameščanjem ročajev v kopalnicah, odstranjevanje preprog s tal, namestitvijo bolniške postelje itn.), z usposabljanjem družinskih in drugih neformalnih oskrbovalcev v domačem okolju,

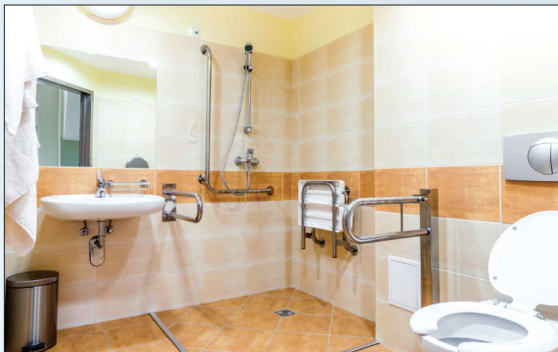

organiziranjem dnevnih centrov, s pomočjo na domu, z dnevno in nočno oskrbo, možnostjo začasne oz. kratkotrajne namestitve v domu (za nekaj dni ali tednov), s pomočjo sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) itn.

- Notranja deinstitutionalizacija oskrbovalnih ustanov za stare ljudi prilagaja bivalne

prostore, dnevni ritem življenja, program oskrbe in druge vidike čim bolj po meri dotedanjega življenjskega sloga starih ljudi. To so na primer domovi četrte in pete generacije, ki so organizirani v manjše enote (t. i. gospodinske skupnosti), v katerih je v ospredju oseba, odnosi in ne pravila ustanove, v kateri je enoposteljna soba pravica in ne privilegij, kamor si lahko ljudje prinesejo svoje pohištvo itn. Taki domovi morajo biti po sodobnih smernicah v domačem kraju, da se človek počuti bolj domače in ga lahko mimogrede obiščejo domači, ko gredo v trgovino, vnuki, ko gredo iz šole. Njihovo delovanje tesno povezuje s krajevno skupnostjo prek dela s svojci, vključevanja prostovoljcev in na druge načine. Deinstitutionalizirana ustanova za dolgotrajno oskrbo v kraju je najprimernejše krajevno medgeneracijsko središče za vodenje celotne dolgotrajne oskrbe v kraju, in sicer zaradi finančne vzdržnosti (ima največ tovrstnega znanja, izkušenj in tehnologije), humane oskrbe v svoji ustanovi in učinkovitega razvoja krajevnega sistema dolgotrajne oskrbe za prihodnost, ko se bodo potrebe po oskrbi zelo povečale.

- Učinkovita notranja in zunanja deinstitutionalizacija sta najučinkovitejše sredstvo za preprečevanje nehotenega nasilja nad starimi ljudmi. Z usposabljanjem družinskih oskrbovalcev in drugimi programi razbremenilne pomoči se zmanjšuje

tisto nasilje nad onemoglimi starimi ljudmi, ki ga družinski oskrbovalci povzročijo nehoti zaradi lastne izgorelosti, notranja deinstitutionalizacija domov za stare ljudi pa zmanjšuje tisto nasilje nad oskrbovanci, ki ga povzročijo poklicni oskrbovalci nevede in nehoti zaradi preobremenjenosti in zaprtosti v getoizirane ustanove (zlasti zanemarjanje, grde besede...) ter zaradi neprimernih prostorov in sistema oskrbe, ki je naravnani na ustanove namesto na človeka (zlasti večposteljne sobe, dnevni red v nasprotju z osebno zgodovino in navadami oskrbovanca).

O PROJEKTU

Projekt STAR obravnava skupne izzive staranja prebivalstva na čezmejnem območju, neenakosti pri dostopu do kakovostnih socialnih storitev, nizke stopnje učinkovitosti in neizkoriščenega potenciala socialnovarstvenih ustanov za čezmejno sodelovanje.

S projektom se vzpostavlja inovativen celostni sistem za deinstitutionalizacijo dolgotrajne oskrbe na različnih ravneh skladno s sodobnimi smernicami, pri čemer so v ospredju uporabnik, njegove želje in potrebe. Vključuje vse interesne skupine na tem področju, kot so: socialni oskrbovalci dolgotrajne oskrbe, lokalne uprave in ne nazadnje starejše osebe, ki jim je omogočeno čim daljše samostojno prebivanje v domačem okolju, socialna vključenost v družbeno dogajanje in posledično izboljšanje kakovosti življenja.

Izdelali smo Čezmejni program razvoja deinstitutionalizacije dolgotrajne oskrbe, izvedli strokovno izobraževanje socialnih formalnih in neformalnih oskrbovalcev ter pilotno vzpostavili in izvedli dve inovativni obliki dolgotrajne oskrbe, in sicer dnevni center na območju Občine Hrpelje - Kozina in gospodinjsko skupino v okviru Doma upokojencev Kantrida na Reki na Hrvaškem.

Projekt STAR ima naslednje specifične cilje:

1. Projekt predvideva sodelovanje vertikalno in horizontalno povezanih subjektov (lokalne uprave in domovi za ostarele), ki so povezani v mrežo za konkretno soustvarjanje novih programov in modelov za dolgotrajno socialno oskrbo ter njihovo udejanjenje s pilotnimi aktivnostim, z izmenjavami dobrih praks in s skupnimi čezmejnimi aktivnostmi. Mreža bo trajnostno vzpostavljena v namene razvoja dolgoročnega čezmejnega sodelovanja na področju socialnih zadev.

2. Realizacija skupnega Čezmejnega programa razvoja deinstitutionalizacije dolgotrajne oskrbe na programskem območju, ki opisuje skupne načrte in mogoče oblike za deinstitutionalizacijo na čezmejnem, ter pilotna vzpostavitve dveh oblik, in sicer dnevnega centra na neurbanem območju Občine Hrpelje - Kozina in gospodinjske skupine na Reki, kjer se bodo izvajali inovativni programi socialnega varstva.

3. Usposabljanje strokovnih delavcev za razvoj visokokakovostnih oblik dolgotrajne oskrbe in delovanje v novih oblikah deinstitutionalizacije dolgotrajne oskrbe (dnevni centri in gospodinjske skupnosti ter usposabljanje neformalnih oskrbovalcev, prostovoljcev in krajevnih organizatorjev mreže za socialno varstvo v domačem okolju, ki dopolnjujejo predviden sistem deinstitutionalizacije dolgotrajne oskrbe in ki zagotavljajo trajnost projektu).

DNEVNI CENTER V OBČINI HRPELJE - KOZINA

V okviru projekta STAR se je v Občini Hrpelje - Kozina vzpostavil **Dnevni center Ruj**, v katerem se izvaja storitev dnevnega varstva, namenjena osebam, starejšim od 65 let, ki še ne potrebujejo celodnevne oskrbe. Gre za obliko varstva, v katero se vključujejo osebe, ki zaradi starostnih telesnih in duševnih sprememb, potrebujejo varovanje in pomoč pri vsakodnevnih opravilih. Poslanstvo dnevnega centra je krepitev moči in pomoč starejšim pri ohranjanju samostojnosti, da lahko čim dlje ostanejo v svojem domačem okolju, pomoč pri vzdrževanju socialnih stikov in ohranjanju vpetosti v družbeno dogajanje, preprečevanje osamitve ter razbremenitev svojcev, ki skrbijo za ostarele družinskega člana.

Uporabnikom dnevnega centra nudimo: dnevno bivanje, socialno in zdravstveno oskrbo, organizirano prehrano, aktivnosti za vzdrževanje telesne kondicije, delavnice za trening spomina, ustvarjalne delavnice, razvedrilne aktivnosti, kulturne prireditve. Poleg tega se izvaja tudi pomoč in podpora svojcem starejših ter sodelovanje z lokalno skupnostjo in medgeneracijsko sodelovanje v okviru raznih delavnic in prireditev.

Vzporedno se je v Občini Hrpelje - Kozina vzpostavila tudi storitev varovanja na daljavo s pomočjo telekomunikacijske tehnologije. Ta storitev omogoča starejšim, da še naprej brez skrbi živijo v svojem domačem okolju, saj jim je klic na pomoč prek uporabe alarmne naprave na voljo v vsakem trenutku, 24 ur dnevno.

STANOVANJSKA SKUPNOST LAVANDA

V okviru EU-projekta čezmejnega sodelovanja STAR – Starost brez meja, ki je financiran prek programa INTERREG V-A Slovenija – Hrvaška 2014–2020 je v domu Kantrida 30. 11. 2017 odprta gospodinjska skupnost LAVANDA.

Sodobni koncept dela v taki skupnosti oblikuje prostor po analogiji družine in skupnega življenja, v katerem je temelj medsebojni odnos in razumevanje človeka kot celote fizičnega, socialnega, duhovnega in duševnega bitja.

Prek projekta STAR smo kupili celotno opremo za to skupnost 20 najemnikov, v okviru stanovanjske skupnosti pa je bila ustanovljena tudi OAZA, mesto za kakovostno negovanje dementskih v četrtem stadiju bolezni.

V okviru slovesnosti je Franci Imperl, eden izmed ustanoviteljev E-Qualinae, pedagog in sodelavec doma Kantrida, predal ravnateljici doma drugo Potrdilo DOM KVALITETE E-Qalin na podlagi samoocenjevanja in zunanje ocene, s čestitkami za vse zaposlene zaradi predanega dela na stalnem razvoju kakovosti za dobro počutje oskrbovancev.

IZOBRAŽEVANJE STROKOVNEGA OSEBJA DOMOV ZA STAREJŠE OSEBE

Izobraževanje delavcev v domu za sodobni koncept dela, katerega cilj je razvijanje kongruentnih odnosov, kulture osredotočanja na uporabnike s posebnim poudarkom na delu z osebami z demenco.

Obalni dom upokoencev Koper in Dom Kantrida sta pripravili Modul izobraževanja za notranje osebje, ki je obsegal 3. sklope izobraževanj:

1. sklop: Izobraževanje za Nove koncepte dela
2. sklop: Izobraževanje za Sistem kakovosti E-Qalin
3. sklop: Izobraževanje za nove oblike in metode dela v dnevnem centru in gospodinjski skupnosti.

V Domu Kantrida se je izobraževanja v treh terminih udeležilo 61 delavcev.

Šest delavk Doma Kantrida se je izobraževalo za nove oblike in metode dela v gospodinjski skupnosti. Delavke so osvojile nove oblike znanja na področju dolgotrajne oskrbe.

V Obalnem domu upokoencev Koper se je izobraževanja udeležilo 83 delavcev. Pet zaposlenih v dnevnem centru in službi varovanja na daljavo se je udeležilo izobraževanja za nove oblike in metode dela v dnevnem centru.

IZOBRAŽEVANJE DRUŽINSKIH OSKRBOVALCEV

Neformalni oskrbovalec je človek, ki nekaj ur tedensko ali celodnevno brezplačno oskrbuje starega, kronično bolnega ali invalidnega svojca, prijatelja, znanca, soseda in mu tako omogoča, da živi doma; velika večina neformalnih oskrbovalcev so družinski člani (žene, hčere, snaha), strokovno jim rečemo družinski oskrbovalci.

Domači, ki skrbijo za svoje svojce sami ali s tujo pomočjo, opravljajo plemenito in za celotno družbo nenadomestljivo delo, saj nosijo tri četrtine dolgotrajne oskrbe. Statistika kaže, da se v tem trenutku v vlogi neformalnega oskrbovalca nahaja vsak deseti Slovenec.

Izobraževanje družinskih oskrbovalcev je osnovna in najcenejša oblika razbremenilne pomoči za te ljudi, saj jim pomaga, da lažje in kakovostneje oskrbujejo, da pri tem ne pregorijo, ampak izkoristijo oskrbovanje za svojo osebnostno rast. Inštitut Antona Trstenjaka razvija tečaj za družinske in druge neformalne oskrbovalce že več kot 20 let. Tečaj nudi udeležencem osnovna znanja in veščine za oskrbovanje in nego ter za varovanje lastnega zdravja ob oskrbovanju, poveže jih z lokalnimi strokovnjaki na tem področju, predvsem pa družinske oskrbovalce poveže med seboj, da si izmenjujejo izkušnje, si dajejo čustveno oporo in krepijo zdravo motivacijo za oskrbovanje. Po rednih izobraževalnih srečanjih se udeleženci tečaja še naprej dobivajo enkrat mesečno v skupini svojcev pod mentorstvom Inštituta Antona Trstenjaka.

V projektu STAR smo tečaj izvedli na Reki v sodelovanju z Domom za stare osebe Kantrida ter v Občini Hrpelje - Kozina. Tečaja se je udeležilo skupaj več kot 45 ljudi. Izobraževalna srečanja so potekala od oktobra do decembra. Od januarja

naprej v obeh okoljih poteka skupina svojcev, in sicer enkrat mesečno. V Hrpeljah - Kozini drugi torek v mesecu v dnevnem centru Ruj, na Reki pa poteka tretji ponedeljek v mesecu v klubu za stare osebe Potok.

Nekaj odzivov udeležencev izobraževalnih srečanj:

- »Brez velikih pričakovanj sem dobila veliko koristnih informacij glede spoznavanja bolezni (demence) svoje mame. Zdelo se mi je nemogoče, da se to dogaja mami in nam. Zdaj mi je veliko lažje.«
- »Na tečaju je bilo lepo, poučno. Tu sem se naučila, kako sodelovati z ostarelim, bolnim – kako do njega pristopiti, kako se pogovarjati.«
- »Največ so mi pomenili: druženje, da nisi sam s svojimi problemi, izmenjava izkušenj, spoznala sem nove načine pomoči.«
- »Najbolj koristno je bilo zame srečanje s fizioterapevtko, ki je pokazala vaje ter kako ravnati z ostarelim in poškodovanim človekom.«

IZOBRAŽEVANJE PROSTOVOLJCEV, VODITELJEV SKUPIN ZA PREPREČEVANJE PADCEV V STAROSTI

Program razvija v kraju prostovoljstvo, ki odgovarja na nematerialne socialne potrebe starih ljudi, zlasti po osebnem medčloveškem odnosu, in pomaga utrjevati zdrav življenjski slog. Največ prostovoljcev je mlajših upokojujencev; takšno prostovoljstvo je za nje priprava in naložba za lastno kakovostno starost.

Nihče si ne more narediti lepega življenja čisto sam, brez pomoči drugih. Še v najboljših srednjih letih ne, kaj šele v otroštvu ali na starost. Inštitut Antona Trstenjaka že vrsto let po vsej Sloveniji usposablja prostovoljce, da ustanovijo majhno skupino (od šest do deset) starejših krajanov, s katerimi se dobivajo enkrat tedensko. V skupini se člani med seboj povežejo in prijetno družijo, kot je napisala ena izmed udeleženk skupine: »Preden sem se vključila v skupino, sem bila zagrenjena in težko sem zaupala ljudem. Zdaj sem že šest let med Snežinkami (ime skupine), med ljudmi, katerim ni vseeno zame. V skupini se nasmejimo, pripovedujemo si svo-

je dobre izkušnje, si prisluhnemo, skratka, moje življenje je kljub telesnim tegobam lepše.« Za prostovoljce je vodenje skupine velika šola življenja; velikokrat povedo, da več dobivajo zase, kot dajejo drugim.

V skupini pa se vsi skupaj učijo tudi vsebin za kakovostno staranje. Ena takšnih vsebin je pre-

prečevanje padcev. Vse starejši so namreč ljudje, tem večja je verjetnost, da bodo padli in si kaj poškodovali, posledica tega pa je lahko, da obležijo v postelji. Skupine zato temeljito obdelajo štiri vsebine, ki pomagajo padce preprečiti:

1. pogovarjajo se o tem, kako urediti stanovanje, da bo

verjetnost za padelec manjša; 2. redno delajo vaje za krepitev ravnotežja; 3. pomagajo si pridobivati navade, ki pripomorejo k zmanjšanju padcev; 4. pomagajo si znebiti se strahu, da bi (ponovno) padli.

V projektu STAR poteka eno izobraževanje prostovoljcev na Reki (v sodelovanju z domom za stare osebe Kantrida) in eno v Občini Hrpelje - Kozina (v sodelovanju z občino), od oktobra 2017 do septembra 2018. Na izobraževanju prostovoljci pridno osvajajo potrebno znanje o starosti in zdravem staranju, komuniciranju in prostovoljstvu ter pridobivajo veščine za ustanovitev lastne skupine in njeno vodenje. V obe izobraževanji je skupaj vključenih več kot 45 prostovoljcev. Na Hrvaškem

se skupine dobivajo v posameznih klubih za starejše. V Občini Hrpelje - Kozina se nekatere skupine dobivajo v dnevnem centru Ruj, druge pa po domovih, kar omogoči udeležbo tudi ljudem, ki drugače težko zapustijo hišo.

IZOBRAŽEVANJE ORGANIZATORJEV KRAJEVNE MREŽE PROGRAMOV ZA KAKOVOSTNO STARANJE

Organizator krajevne mreže medgeneracijskih programov za kakovostno staranje je menedžer za organiziranje, usklajevanje in kakovostno izvajanje vseh programov na tem področju. Je torej organizacijski motor celotne deinstitutionalizirane dolgotrajne oskrbe v kraju, pa naj se ta širi iz krajevnega doma za stare ljudi, krajevnega medgeneracijskega središča, iz katere izmed nevladnih organizacij, občinske uprave ali iz drugega središča. Poleg tega skrbi tudi za programe za zdravo staranje in povezovanje med generacijami – to je za vrsto rednih in priložnostnih dejavnosti, ki usposablja starejše občane za samostojno staranje v domačem okolju, za krepitev telesnega, duševnega in socialnega zdravja, vse generacije pa za medgeneracijsko povezovanje. Skrbi tudi za organizirano sodelovanje civilnih neprofitnih organizacij, ki v kraju prispevajo h kakovostnemu staranju, dolgotrajni oskrbi in k povezovanju generacij. Pri sodobni deinstitutionalizaciji dolgotrajne oskrbe sta namreč nepogrešljiva civilna iniciativa in dejavno sodelovanje krajevnih neprofitnih organizacij, ki delujejo v glavnem na principih prostovoljske samopomoči pri zadovoljevanju potreb prebivalstva.

V projektu STAR so za to usposobljene 4 osebe, in sicer dve na slovenski (Občina Hrpelje-Kozina) in dve na hrvaški strani (Dom upokojencev Kantrida). Izobraževanje je sestavljeno iz šestih celodnevnih izobraževanj in individualnih svetovanj, ki so porazdeljena med celotnim trajanjem projekta.

ČEZMEJNA IZMENJAVA IZKUŠENJ IN METOD DELA

V sklopu projekta STAR so bile izvedene čezmejne izmenjave izkušenj in metod dela med Domom Kantrida in Obalnim domom upokoјencev, Koper ki je potekalo na dveh ravneh: strokovna izmenjava med zaposlenimi v domovih, dnevnem centru in v klubih ter srečanja z uporabniki. Organiziranih je bilo šest srečanj na hrvaški strani ter šest srečanj na slovenski strani. Cilj dejavnosti je izmenjava dobre prakse in izkušenj med uporabniki in zaposlenimi.

ZAKLJUČEK

Deinstitucionalizirana dolgotrajna oskrba v kraju odločilno prispeva zdajšnjim in prihodnjim občanom ob večanju deleža prebivalstva k temu, da živijo dostojanstveno in kakovostno v do starosti prijaznih razmerah: čim dlje v domačem okolju, v katerem se dobro znajdejo in so blizu svojih, da lahko izbirajo med različnimi oskrbovalnimi programi, da oskrbovalci niso zaradi preobremenjenosti v nevarnosti, da sami zbolijo, ter da je celoten sistem dolgotrajne oskrbe finančno vzdržen in human. Nemogoče je, da bi ustanove v prihodnje zmogle oskrbo trikrat večjega števila ljudi, zato je zdajšnja deinstitucionalizacija (notranja v ustanovah, zunanja v skupnosti in povezava obeh v enovit sistem oskrbe v kraju) bistveni korak v pripravi na povečane potrebe po oskrbi v prihodnjih letih.

Interreg
SLOVENIJA – HRVAŠKA
SLOVENIJA – HRVATSKA
Evropska unija | Evropski sklad za regionalni razvoj

Vodilni partner

Občina
Hrpelje-Kozina

Projektni partnerji

Obalni dom upokoencev Koper -
Casa costiera del pensionato Capodistria

INŠTITUT
ANTONA TRSTENJAKA

Dom za starije osebe
„KANTRIDA“ Rijeka

Primorsko-goranska
županija

Pridruženi partnerji

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO,
SOCIALNE ZADEVE IN ENAKE MOŽNOSTI**

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i
socijalnu politiku

<https://projekt-star.eu/>

<https://www.facebook.com/Projekt-STAR-1835432010059799/>

<https://si.linkedin.com/in/projekt-star-interreg-slo-hr-4534a4136>

<https://twitter.com/ProjektStar>

Program Interreg V-A Slovenija – Hrvatska 2014 - 2020

STAR

Starost brez meja / Starost bez granica

Jačanje partnerstva i razvoj novih oblika i nadogradnja postojećih modela i programa deinstitucionalizacije dugotrajne skrbi kako bi se povećala uključenost i osnaživanje starijih osoba i njihov što duži samostalni život u kućnom okruženju.

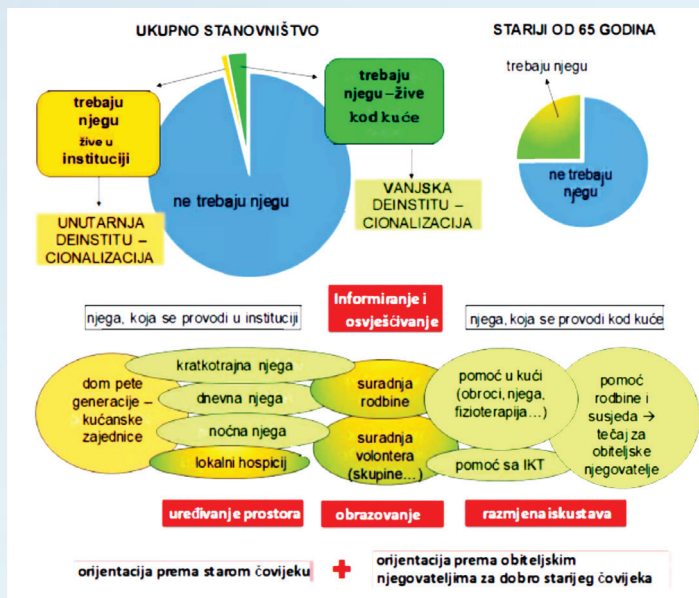
SADRŽAJ:

Uvod.....	3
O projektu	6
Dnevni centar u Općini Hrpelje-Kozina	7
Kućanska zajednica „Lavanda“	9
Obrazovanja	10
Prekogranična razmjena iskustava i metoda rada	11
Obrazovanje obiteljskih negovatelja	12
Obrazovanje volontera, voditelja skupina kako bi se u starosti spriječili padovi	13
Obrazovanje organizatora lokalne mreže programa za kvalitetno starenje	14
Zaključak	15

Demografska kriza jedan je od najvažnijih problema našeg doba. Činjenica je da se u Europi i ostatku svijeta smanjuje udio mladih i odraslih ljudi, dok se udio starijih povećava. Udio starih, bolesnih i nemoćnih ljudi udvostručit će se u narednim desetljećima. Postavlja se pitanje kako osigurati dostojanstveno i kvalitetno starenje za sve ljude u takvoj situaciji.

U tradicionalnom poljoprivredno-obrtničko-profesionalnom društvu starijim je ljudima materijalnu sigurnost pružala njihova obitelj te dijelom lokalna zajednica i obiteljska mreža. U iznimnim slučajevima, kada bi otkazale krvne i društvene mreže, jad starijih ljudi olakšala je solidarnost u široj zajednici, posebice dobrotvornost vjerskih zajednica, na primjer podjelom hrane i novčanim naknadama za siromašne. Industrijsko društvo 20. stoljeća socijaliziralo je materijalnu sigurnost starijih ljudi. Kod skrbi, slično kao i kod drugih socijalnih područja, došlo je do institucionalizacije. **Institucionalizacija** je društveni proces u kojem se aktivnosti neophodne za život i suživot pretvaraju u sve više formalne, normama definirane organizacijske oblike institucija, a zadovoljavanje tih potreba u zajednici sve je lošije. Kroz cijelu Europu i razvijeni svijet u to doba razvijani su domovi, tzv. domovi druge i treće generacije, koji su arhitekturom i konceptom rada bili nadahnuti bolnicama i hotelima. Njihova prednost u razvoju bila je kvalitetan profesionalni tretman, dok je unutarnja opasnost bila tendencija za velikom institucionalizacijom života ljudi u skrbi, a to znači gubitak slobode inicijative, odlučivanja i kreativnog postupanja. U posljednjoj trećini 20. stoljeća u širu svijest počele su dolaziti negativne posljedice institucionalizacije za osobe koje su boravile u tim institucijama (marginalizacija, stagnacija itd.). Tako je u 1970-ima došlo do deinstitutionalizacije u različitim stručnim područjima. **Deinstitutionalizacija** je društveni proces kroz koji se pretjerano institucionalizirane životne djelatnosti organizacijski i iskustveno vraćaju u život i suživot cijele lokalne ili druge ljudske zajednice.

Poznajemo dva oblika deinstitutionalizacije dugotrajne skrbi: unutarnju, koja uključuje same ustanove za skrb (npr. dom za starije ljude) i vanjsku, koja uključuje integriranu lokalnu zajednicu. U slučaju unutarnje deinstitutionalizacije, ustanove postaju ljubaznije prema ljudima, a programi vanjske deinstitutionalizacije jačaju lokalnu zajednicu da skrbi za starije osobe i omogućuje im da ostanu kod kuće što je duže moguće odnosno da ostanu u svom okruženju. Razvijena društva slijede načelo prema kojem na jedan institucionalni program barem deset programa mora djelovati u korist skrbi kod kuće.

Slika 1. Suvremena sveobuhvatna deinstitucionalizirana dugotrajna skrb - unutarnja i vanjska

Stanje prikazuje Slika 1 gore:

- Veliki udio osoba starijih od 65 godina (oko 75 %) još uvijek je relativno zdrav i aktivan i ne treba njegu, dok ostali postaju sve manje samostalni i sposobni brinuti se za sebe (tortni grafikon desno). Manji dio onemoćalih, kronično bolesnih i invalidnih osoba treba dugotrajnu brigu; u ukupnoj populaciji sada ih je 4 % - o 1 % brinu institucije, a o 3 % obiteljski negovatelji kod kuće (tortni grafikon lijevo).

- Vanjska deinstitucionalizacija donosi mogućnost da ljudi ostanu živjeti kod kuće gdje se o njima brinu do kraja života ili što duže. Istraživanja pokazuju da to želi većina ljudi, što je često najbolje za njih i najjeftinije za zemlju. To se postiže informiranjem i podizanjem svijesti u cjelokupnoj populaciji, prilagođavajući njihove stanove životu u starosti (montaža rukohvata u kupaonicama, uklanjanje tepiha s poda, postavljanje bolničkog kreveta itd.), obučavanjem obiteljskih i drugih neformalnih pružatelja usluga u kućnom okruženju, organiziranje dnevnih centara, kućne pomoći, dnevne i noćne skrbi, privremenog ili kratkotrajnog smještaja u domu (na nekoliko dana ili tjedana), pomoć s modernom

informacijskom i komunikacijskom tehnologijom (IKT) i slično.

- Unutarnja deinstitucionalizacija ustanova skrbi za starije ljude prilagođava životne prostore, dnevni ritam života, program skrbi i ostale aspekte što više dotadašnjim životnim stilovima starijih ljudi. To su, primjerice, domovi

četvrti i pete generacije, organizirani u manje jedinice (tzv. kućanske zajednice) u kojima je u prvom planu osoba odnosno njega a ne pravila institucije, u kojima je jednokrevetna soba pravo a ne privilegija, u kojima ljudi mogu donijeti vlastiti namještaj itd. Takvi domovi moraju biti u skladu s modernim smjernicama u domaćem gradu tako da se osoba osjeća više kao kod kuće i može ju, usput, posjetiti rodbina kada odlazi u trgovinu ili unučad dok ide iz škole. Njihov je rad usko povezan s lokalnom zajednicom kroz rad s rodbinom, uključivanjem volontera i na druge načine. Deinstitucionalizirana institucija za dugotrajnu skrb u kraju najprikladnije je lokalno međugeneracijsko središte za upravljanje cjelokupnom dugotrajnom skrbi u mjestu zbog financijske održivosti (ima najviše znanja ove vrste, iskustava i tehnologije), humane skrbi u svojoj instituciji i učinkovitog razvijanja lokalnog sustava dugotrajne skrbi za budućnost, kada će potreba za skrbi biti znatno povećana.

- Učinkovita unutarnja i vanjska deinstitucionalizacija najučinkovitije je sredstvo za sprječavanje nenamjernog nasilja nad starijima. Osposobljavanjem obiteljskih negovatelja i drugim programima pomoći ublažava se nasilje nad onemoćalim starijim osobama koje obiteljski negovatelji uzrokuju nehotice zbog vlastitog izgaranja, a unutarnja deinstitucionalizacija domova za starije osobe smanjuje nasilje

nad stanarima koje nehotice i nesvjesno uzrokuju profesionalni negovatelji (posebice zaneemarivanje, ružne riječi...), kao i zbog neodgovarajućeg prostora i sustava skrbi koji je usmjeren na institucije umjesto na ljude (osobito sobe s više kreveta, dnevni red suprotan osobnoj povijesti i navikama stanara).

O PROJEKTU

Projekt „STAR“ bavi se zajedničkim izazovima starenja stanovništva na prekograničnom području, nejednakostima u pristupu kvalitetnim socijalnim uslugama, niskom razinom učinkovitosti i neiskorištenog potencijala institucija socijalne skrbi za prekograničnu suradnju.

Projektom se uspostavlja inovativni integrirani sustav za deinstitucionalizaciju dugotrajne skrbi na različitim razinama u skladu sa suvremenim smjernicama u kojemu su na prvom mjestu korisnik, njegove želje i potrebe. Uključuje sve zainteresirane strane u ovom području, kao što su davatelji socijalne skrbi za dugotrajnu njegu, lokalne vlasti i na kraju, ali ne manje važno, starije osobe koje imaju mogućnost provesti što je moguće duži neovisan život u kućnom okruženju, socijalnu uključenost u društvene događaje i time poboljšanje kvalitete života.

Izradili smo Program prekograničnog razvoja deinstitucionalizacije dugotrajne skrbi, proveli profesionalno obrazovanje socijalnih formalnih i neformalnih njegovatelja te pokusno uspostavili i primijenili dva inovativna oblika dugotrajne skrbi, to jest dnevni centar u Općini Hrpelje-Kozina i kućansku zajednicu u sklopu Doma umirovljenika „Kantrida“ u Rijeci, Hrvatska.

Projekt „STAR“ ima sljedeće specifične ciljeve:

1. Projekt predviđa uključivanje vertikalno i horizontalno povezanih subjekata (lokalnih vlasti i domova za starije osobe) koji su povezani s mrežom za konkretno zajedničko stvaranje novih programa i modela za dugotrajnu socijalnu skrb i njihovu provedbu kroz pokusne aktivnosti, razmjenu dobrih praksi i zajedničke prekogranične aktivnosti. Mreža će se uspostaviti održivo u svrhu razvoja dugotrajne prekogranične suradnje u području socijalnih poslova.

2. Realizacija zajedničkog Prekograničnog programa razvoja deinstitucionalizacije dugotrajne skrbi u programskom području koji opisuje zajedničke planove i moguće oblike za deinstitucionalizaciju na prekograničnom području te pokusna uspostava oba oblika, i to dnevnog centra na neurbanom području Općine Hrpelje-Kozina i kućanske zajednice u Rijeci, gdje će se primijeniti inovativni programi socijalne zaštite.

3. Osposobljavanje stručnih radnika za razvoj visokokvalitetnih oblika dugotrajne skrbi i za rad u novim oblicima deinstitucionalizacije dugotrajne skrbi (dnevnih centara i kućanske zajednice), osposobljavanje neformalnih njegovatelja, volontera i lokalnih organizatora mreže socijalne zaštite u kućnom okruženju, koji nadopunjuju predviđeni sustav deinstitucionalizacije dugotrajne skrbi i osiguravaju održivost projekta.

DNEVNI CENTAR U OPĆINI HRPELJE-KOZINA

U okviru projekta „STAR“ u Općini Hrpelje-Kozina uspostavljen je **Dnevni centar „Ruj“** u kojem se provode usluge dnevne skrbi namijenjene osobama starijima od 65 godina koje još ne trebaju cjelodnevnu skrb. Ovo je oblik čuvanja koji uključuje osobe koje zbog tjelesnih i duševnih promjena povezanih sa starenjem trebaju zaštitu i pomoć u svakodnevnim aktivnostima. Misija dnevnog centra ojačati je moć i pomoći starijima u održavanju samostalnosti kako bi ostali u svom domu što je duže moguće, pomoć u održavanju društvenih kontakata i integracije u društvene događaje, sprječavanje izolacije i rasterećenje rodbine koja brine o starijem članu obitelji.

Dnevni centar korisnicima nudi: dnevni boravak, socijalnu i medicinsku skrb, organiziranu prehranu, aktivnosti za održavanje tjelesne kondicije, radionice za vježbanje pamćenja, kreativne radionice, zabavne aktivnosti i kulturne događaje. Osim toga, provodi se i pomoć i podrška rodbini starijih osoba, kao i suradnja s lokalnom zajednicom i međugeneracijska suradnja u okviru različitih radionica i događaja.

Usporedno je u Općini Hrpe-lje-Kozina uspostavljena usluga **čuvanja na daljinu** uz pomoć tele-komunikacijske tehnologije. Ova usluga omogućuje starijima da nastave živjeti u svom domu bez brige budući da im je na raspolaganju poziv u pomoć putem korištenja alarmnog uređaja, 24 sata na dan.

KUĆANSKA ZAJEDNICA „LAVANDA“

U okviru EU-ovog projekta prekogranične suradnje „STAR – Starost bez granica“, financiranog kroz program INTERREG V –A Slovenija – Hrvatska 2014. - 2020., u Domu Kantrida 30. studenog 2017. otvorena je kućanska zajednica „Lavanda“.

Suvremeni koncept rada u takvoj zajednici oblikuje prostor po analogiji obitelji i zajedničkog života u kojoj je temelj međusobni odnosi shvaćanje čovjeka kao cjeline fizičkog, socijalnog, duhovnog i duševnog bića.

Kroz projekt „STAR“ nabavljena je cjelokupna oprema za ovu zajednicu od 20 stanara te je u sklopu kućanske zajednice ustanovljena i OAZA, mjesto za kvalitetnu njegu dementnih osoba u četvrtom stadiju bolesti.

U sklopu ove svečanosti Franci Imperl, jedan od osnivača E-Qalina, edukator i suradnik Doma Kantrida uručio je ravnateljici Doma drugu potvrdu „Dom kvalitete prema modelu E-Qalin na temelju samoprocjene i vanjske procjene“, uz čestitke svim zaposlenicima na predanom radu na kontinuiranom razvoju kvalitete na dobrobit stanara.

OBRAZOVANJA

Obrazovanje radnika za suvremeni koncept rada usmjeren na razvijanje kongruentnih odnosa, kulture usmjerenosti na stanare s posebnim naglaskom na njegu dementnih osoba.

Ukupno je obrazovan 61 radnik u tri termina. Obrazovanje je provodilo društvo Fabrika d.o.o.

Šest radnica Doma Kantrida obrazovale su za nove oblike i metode rada u kućanskim zajednicama te su usvojile nova znanja iz područja dugotrajne skrbi.

Obrazovanje osoblja u Obalnom domu umirovljenika Koper podijeljeno je u tri odjeljka:

1. Komplet: Izobrazba za Nove koncepte rada,

2. Komplet: Izobrazba za Sustav kvalitete E-Qalin,

Komplet: Izobrazba za nove oblike i načine rada u dnevnom centru i službi osiguranja na daljinu.

PREKOGRAIČNA RAZMJENA ISKUSTAVA I METODA RADA

U sklopu projekta „STAR“ održane su prekogranične aktivnosti za razmjenu iskustava i metoda rada između Doma Kantrida, ODU Kobar i Dnevnog centra „Ruj“, i to na 2 razine: stručna razmjena među radnicima zaposlenima u domovima, dnevnom centru i klubovima te susreti korisnika. Održano je šest susreta razmjene s hrvatske strane i šest sa slovenske strane. Cilj je aktivnosti razmjena dobrih praksi i iskustava među radnika i korisnika.

OBRAZOVANJE OBITELJSKIH NJEGOVATELJA

Neformalni negovatelj osoba je koja nekoliko sati tjedno ili cijeli dan besplatno brine o starijem, kronično bolesnom ili invalidnom članu obitelji, prijatelju, poznaniku ili susjedu te mu tako omogućuje da živi kod kuće. Velika većina neformalnih negovatelja članovi su obitelji (žene, kćeri, snahe) koje stručno nazivamo obiteljski negovatelji. Domaćini koji brinu o svojim rođacima, sami ili uz vanjsku pomoć, obavljaju plemeniti i nezamjenjivi posao za cijelo društvo budući da nose tri četvrtine dugotrajne skrbi. Statistika pokazuje kako se u ovom trenutku u ulozi neformalnog negovatelja nalazi svaki deseti Slovenac.

Obrazovanje pružatelja obiteljske njege osnovni je i najjeftiniji oblik rasterećujuće pomoći za ove ljude budući da im ovo pomaže u pružanju bolje i kvalitetnije skrbi, bez izgorjelosti, a pri tome koriste skrb/brigu za svoj osobni rast. Institut Antona Trstenjaka već više od 20 godina razvija tečaj za obiteljske i druge neformalne negovatelje®. Tečaj polaznicima pruža osnovna znanja i vještine za skrb i brigu te za zaštitu vlastitog zdravlja kod pružanja skrbi, povezuje ih s lokalnim stručnjacima u ovom području, a posebno povezuje obiteljske negovatelje između sebe u razmijeni iskustava, pružanju emocionalne potpore i jačanju zdrave motivacije u skrbi. Nakon redovitih obrazovnih susreta sudionici tečaja nastavljaju održavati susrete jednom mjesečno u klubu rodbine, a pod mentorstvom Instituta Anton Trstenjak.

U projektu „STAR“ tečaj smo održali u Rijeci u suradnji s Domom za starije osobe „Kantrida“ te u Općini Hrpelje-Kozina u suradnji s općinom. Na tečaju je ukupno sudjelovalo preko 45 osoba. Obrazovni susreti održani su od listopada do prosinca. Od siječnja pa nadalje u oba okruženja održava se jednom mjesečno klub rodbine. U Hrpelju-Kozina održava se drugi utorak u mjesecu u Dnevnom centru „Ruj“, a u Rijeci treći ponedjeljak u mjesecu u klubu za starije osobe „Potok“.

Nekoliko reakcija sudionika obrazovnih susreta: „Bez velikih očekivanja dobila sam mnogo korisnih informacija u pogledu upoznavanja bolesti (demenције) moje majke. Činilo mi se nemoguće da se ovo događa majci i nama. Sada mi je puno lakše.“ „Na tečaju je bilo lijepo, poučno. Ovdje sam naučila kako raditi sa starijim osobama, bolesnima - kako im pristupiti, kako razgovarati.“ „Najvažnije mi je bilo: druženje kako ne bi bila sama sa svojim problemima, razmjena iskustava, upoznala sam nove načine pomoći.“ „Najkorisniji mi je bio susret s fizioterapeutkinjom koja je pokazivala vježbe i kako postupati sa starijom i ozlijeđenom osobom.“

OBRAZOVANJE VOLONTERA, VODITELJA SKUPINA KAKO BI SE U STAROSTI SPRIJEČILI PADOVI

Program razvija volonterstvo koje odgovara na nematerijalne socijalne potrebe starijih ljudi, osobito putem osobnog međuljudskog odnosa, i pomaže u očvršćivanju zdravog životnog stila. Većina volontera mlađi su umirovljenici; takvo volontiranje za njih je priprema i ulaganje u vlastitu kvalitetnu starost.

Nitko, bez pomoći drugih, ne može samome sebi napraviti lijep život. Ni u najboljim srednjim godinama, a kamoli u djetinjstvu ili u starosti! Već dugi niz godina Institut Antona Trstenjaka osposobljava volontere za uspostavu malenih skupina (šest do deset) starijih lokalnih osoba s kojima se susreću jednom tjedno. U skupini se članovi između sebe povežu i imaju ugodno druženje, kako je napisala jedna sudionica skupine: „Prije nego što sam se pridružila skupini imala sam osjećaj gorčine, a ljudima sam teško vjerovala. Sada sam već šest godina među Snežinkama (ime skupine), među ljudima, kojima nije svejedno za mene. Mi se u skupini smijemo, pričamo o svojim dobrim iskustvima, slušamo jedni druge, ukratko, moj život je ljepši unatoč fizičkim poteškoćama.“ Za volontere vođenje skupine velika je životna škola i oni često kažu kako više dobivaju za sebe nego što daju drugima.

U skupini svi zajedno uče sadržaje o kvalitetnom starenju. Jedan od takvih sadržaja je sprječavanje padova. Što su ljudi stariji, to je vjerojatnije da će pasti i ozlijediti se, a rezultat toga može biti i da trebaju stalno ležati u krevetu. Skupine stoga temeljito obrađuju četiri sadržaja koji pomažu u sprječavanju padova: 1. razgovaraju o tome kako urediti stan da bi vjerojatnost za padove bila manja, 2. redovito izvođenje vježbi za jačanje ravnoteže, 3. pomažu si stjecati navike koje pomažu u smanjivanju padova te 4. pomažu riješiti se straha da će (opet) pasti.

U projektu „STAR“ odvija se jedno obrazovanje volontera u Rijeci (u suradnji s Domom za starije osobe „Kantrida“) i jedno u Općini Hrpelje-Kozina (u suradnji s općinom), od listopada 2017. do rujna 2018. Na obrazovanju volonteri usvajaju potrebna znanja o starosti i zdravom starenju, komuniciranju i volonterstvu, te stječu vještine za osnivanje vlastite skupine i njezino vođenje. U oba obrazovanja ukupno je uključeno preko 45 volontera. Skupine se u Hrvatskoj dobivaju u pojedinim klubovima za starije. U Općini Hrpelje-Kozina neke se skupine dobivaju u domovima, što omogućuje sudjelovanje i ljudima koji inače teško napuštaju kuću, a drugima u Dnevnom centru „Ruj“.

OBRAZOVANJE ORGANIZATORA LOKALNE MREŽE PROGRAMA ZA KVALITETNO STARENJE

Organizator mjesne mreže međugeneracijskih programa za kvalitetno starenje je rukovoditelj za organizaciju, koordinaciju i kvalitetnu provedbu svih programa u ovom području. On je, dakle, organizacijski motor cjelokupne deinstitucionalizirane dugotrajne skrbi u mjestu, bez obzira na to da li se širi od lokalnog doma za starije ljude, od lokalnog međugeneracijskog centra, od koje od nevladinih organizacija, općinske administracije ili od nekog drugog centra. Osim toga, on brine i o programu za zdravo starenje i povezivanju između generacija - to je niz redovitih i neformalnih aktivnosti koje osposobljavaju starije osobe za samostalno starenje u kućnoj sredini, za jačanje fizičkog, mentalnog i socijalnog zdravlja, a sve generacije za međugeneracijsku integraciju. Također osigurava organizirano sudjelovanje civilnih neprofitnih organizacija koje u gradu doprinose kvalitetnom starenju, dugotrajnoj skrbi i povezivanju generacija. U suvremenoj deinstitucionalizaciji dugotrajne skrbi neophodna je civilna inicijativa i aktivno sudjelovanje lokalnih neprofitnih organizacija koje djeluju uglavnom na načelima dobrovoljne samopomoći u zadovoljavanju potreba stanovništva.

U projektu „STAR“ za ovo su osposobljene četiri osobe, dvije na slovenskoj strani (Općina Hrpelje-Kozina) i dvije na hrvatskoj (Dom za starije osobe „Kantrida“). Obrazovanje se sastoji od šest cjelodnevnih obrazovanja i individualnog savjetovanja podijeljenih tijekom cijelog trajanja projekta.

ZAKLJUČAK

Deinstitucionalizirana dugotrajna skrb u mjestu na odlučujući način doprinosi sadašnjim i budućim građanima uz povećanje udjela stanovništva koje u starosti živi dostojanstveno i kvalitetno u okruženju pogodnom za život: što je duže moguće u kućnoj sredini u kojoj se dobro snalazi i blizu je svojim, kako bi mogao birati između različitih programa skrbi, kako njegovatelji zbog preopterećenosti nisu u opasnosti da se sami razbole i da je cijeli sustav dugotrajne skrbi financijski održiv i human. Nemoguće je da bi ustanove ubuduće bile u mogućnosti pružati skrb triput većem broju ljudi pa je sadašnja deinstitucionalizacija (unutarnja u institucijama, vanjska u zajednicama i povezanost obje u jedinstveni sustav skrbi u mjestu) bitan korak u pripremi za povećane potrebe za skrbi u narednim godinama.

Interreg

SLOVENIJA – HRVAŠKA
SLOVENIJA – HRVATSKA

Evropska unija | Evropski sklad za regionalni razvoj

Vodeći partner

Občina
Hrpelje-Kozina

Projektni partneri

Obalni dom upokojenecv Koper -
Casa costiera del pensionato Capodistria

INSTITUT
ANTONA TRSTENJAKA

Dom za starije osobe
„KANTRIDA“ Rijeka

Primorsko-goranska
županija

<https://projekt-star.eu/>

<https://www.facebook.com/Projekt-STAR-1835432010059799/>

<https://si.linkedin.com/in/projekt-star-interreg-slo-hr-4534a4136>

<https://twitter.com/ProjektStar>

Pridruženi partneri

**MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO,
SOCIALNE ZADEVE IN ENAKE MNOŽNOSTI**

**MINISTARSTVO ZA DEMOGRAFIJU,
OBITELJ, MLADE I SOCIJALNU POLITIKU**